

Drugi – neočekivana objava božanskoga

međureligijski dijalog iz katoličke perspektive s
osvrtnom na Bosnu i Hercegovinu

Alen Kristić

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rezime

Premda je postojao i u prošlosti, i to prije kao iznimka nego kao pravilo, međureligijski dijalog predstavlja savremenu pojavu. Nakon stoljeća samodostatnosti, neznanja, polemika i sukoba, na temelju njega mukotrpno započinje nov način odnosa među svjetskim religijama, u toj mjeri nov da s pravom možemo govoriti čak i o istinskoj duhovnoj revoluciji. Iako u mnogim vjernicima još uvijek pobuđuje nepovjerenje i strah, zgodimice čak i ogorčeno protivljenje, nema sumnje da je međureligijski dijalog nužna sastavnica odgovorne i zrele vjere.

Upravo je ta spoznaja razlog pisanja promišljanja o međureligijskom dijalogu iz katoličke perspektive, i to ne isključivo za katolike, nego za pripadnike svih religija, koje stoljećima čine religijsko bogatstvo naše zemlje.

U prvom dijelu ovog promišljanja progovorit ćemo o nužnostima i vrstama međureligijskog dijaloga općenito. Potom ćemo iznijeti glavne obrise povijesti i recepcije međureligijskog dijaloga u Katoličkoj crkvi. Zaključno razmatranje posvetit ćemo pokušaju kontekstualizacije projekta svjetskog etosa u društveno-politički kontekst Bosne i Hercegovine. Budući da je riječ o koncepciji međureligijskog (i ujedno općedruštvenog) dijaloga

čiji je začetnik Hans Küng, jedan od katoličkih, ali i uopće kršćanskih teoloških velikana XX st., smatramo da ćemo na taj način poslije teorijskih razmatranja o međureligijskom dijalogu lakše dokučiti koja su to stvarna područja i izazovi za međureligijski dijalog u bh. društvu u kojem živimo i za koje smo odgovorni, i to na neraskidiv način, i kao vjernici i kao građani.

I.

1. Nužnosti međureligijskog dijaloga

NA TEMELJU SAVREMENIH SPOZNAJA danas je moguće govoriti o antropološkoj, društvenoj i teološkoj nužnosti međureligijskog dijaloga.

Antropološka nužnost dijalog

Korijeni međureligijskog dijaloga položeni su već u strukturi same ljudske osobe. Čovjek kao dijaloško-relaciono biće može rasti jedino u supostojanju s drugim i različitim, dakle na temelju dijaloško-nenasilne komunikacije. Dijalog je jedna od temeljnih ljudskih potreba. Da bi postojalo Ja, potrebno je Ti. Razlike osmišljavaju svaki, pa tako i međureligijski dijalog, a upoznavanje drugog predstavlja “proširivanje” sebe za jedan život.

Društvena nužnost dijaloga

Rastuća sklonost međureligijskom dijalogu u savremenim društvima, obilježenim globalizacijom, ukazuje na višestruke društvene nužnosti dijaloga. To je prije svega kulturno-religijska pluralizacija društava. Supostojanje više religijskih zajednica u jednom društvu više nije iznimka već pravilo. Svakodnevno susrećemo ljude koji o bitnim stvarima života misle drugačije od nas. Nekoć daleki nacionalno-religijsko-kulturni stranac danas je susjed. Sektaški autizam društveno je neprihvatljiv.

Na to se nadovezuje i novo razumijevanje istine, čemu je doprinijela dijaloška filozofija. Jednom spoznavši granice ljudskog jezika, uvidjeli smo da je svaki ljudski iskaz o istini zbilje fragmentaran. Ne posjedujemo cjelinu nego tek ulomke istine, koja se više ne razumijeva statički i monološki već dinamički i dijaloški odnosno relaciono-komplementarno. Zato je trajno dijaloško susretanje s drugim kulturnim, filozofskim,

društvenim i religioznim perspektivama nužna pretpostavka potpunije spoznaje istine o stvarnosti. Nismo posjednici već putnici prema i/Istini.

Demokratska struktura savremenih društava također potiče dijaloško ponašanje među religijama. Potraga za zajedničkim etičkim minimumom kao temeljem društva kao i za rješanjem konkretnih problema u demokratskim društvima zbiva se na osnovu dogovaranja svih društvenih subjekata (konsenzus). To polučuje mentalitet aktivne dijaloške snošljivosti umjesto pasivne snošljivosti koja uvijek prijete da će skliznuti u nasilje.

Društveni poticaj dijalogu jeste i postkolonijalni sindrom. Evropljani, nekoć kolonijalni vladari, progonjeni krivicom, konačno uviđaju autentičnu vrijednost kultura i religija izvan Evrope, koje valja poznavati i poštivati u njihovoj posebnosti, i to kao vjerodostojan izraz ljudskosti. I nositelji tih kulturno-religijskih vrijednosti istovremeno stječu novu samosvijest pored kompleksa manje vrijednosti.

Ne smije se s uma smetnuti niti sve aktualnija mirotvorna funkcija međureligijskog dijaloga.

Teološka nužnost dijaloga

No, za međureligijski dijalog odsudne su njegove teološke nužnosti. Već to ukazuje da međureligijski dijalog nije strategija opstanka ili pomodni hir nego bezuvjetni zahtjev koji za vjernika proizlazi iz same vjere odnosno iz temeljnog odnosa s Bogom. Dakle, međureligijski dijalog predstavlja bitnu sastavnicu vjere.

Razlog tome jeste prije svega duhovno iskustvo abrahamskih religija o dijalogičnosti Boga i dijalogičnosti Objave. Međureligijski dijalog zapravo je odraz i nastavak Božijeg spasenjskog dijaloga s čovječanstvom, štaviše, povlašteni oblik saradnje s Bogom na spasenjskoj preobrazbi svijeta u stanište pravednosti, jednakosti i mira.

No, međureligijski dijalog jeste i povlašteno mjesto rasta i pročišćenja vlastite vjere. Dijaloški susret s duhovnim svjetovima drugih potiče na uklanjanje nedosljednosti vlastite vjerničke prakse, na dublje razumijevanje vlastite vjere, rađajući obogaćenjem vlastitog religioznog iskustva.

Čvrsto stajanje u vlastitoj vjeri razmjerno je sposobnosti za međureligijski dijalog, i obratno! Zapravo, istom kroz međureligijski dijalog u punini započinjemo ozbiljivati zajedničko božansko pozvanje da budemo sinovi / kćeri jednoga Boga (nebeskoga Oca-Majke).

2. Vrste međureligijskog dijaloga

Danas je ustaljen govor o četirima temeljnim i međusobno komplementarnim oblicima međureligijskog dijaloga. Dakako, nikada se ne smije smetnuti s uma da je preduvjet dijaloga između religija prakticiranje dijaloga u svakoj pojedinačnoj religiji, jer nijedna od njih nije monolitna.

Kad je riječ o dijalogu života, mislimo na svakodnevni suživot vjernika različitih religija u znaku uzajamnog poštovanja i ljubavi. Dijalog djela tiče se međusobne saradnje pripadnika različitih religija na rješavanju općedruštvenih problema, kao što su ekološke ili socijalne neprilike. Dijalog teologa podrazumijeva susrete i rasprave teologa o temeljnim pitanjima vjere kako bi se uklonilo neznanje iz kojeg se rađaju predrasude i demoniziranje, raskrilile sličnosti i detektirale različitosti među religijama. Dijalog iskustva sastoji se od pokušaja duhovno angažiranih i zrelih osoba da se upoznaju s religioznim iskustvom drugih tako što će sudjelovati u njihovim iskustvima božanskoga, i to kroz molitve, meditacije, kontemplaciju, mistična iskustva, asketske prakse ili muzičke tradicije.

Kao zaključak svemu dosada rečenom o međureligijskom dijalogu općenito važno je, slijedeći uvide bh. katoličkog teologa fra Ivana Šarčevića, nadodati da su nužne pretpostavke međureligijskog dijaloga samokritičnost iz vjere (odgovornost pred Bogom), odgovornost za drugoga (univerzalnost patnje) i odgovornost za opće dobro (univerzalnost ljudskih prava).

Uz to, ne smije se smetnuti s uma da međureligijski dijalog ne vode religijski sistemi, doktrine ili knjige nego osobe: "Dijalog je razgovor čovjeka s čovjekom o bitnim interesima čovjeka radi njega samoga." (V. Bajsić). Dakle, istinska svrha međureligijskog dijaloga nije odbrana pravovjerja ili prevođenje drugoga iz jedne u drugu vjeru, nego traženje čovjeka zarad njega samoga, i to kao obogaćenja svih sudionika u dijalogu. Jezgrovitije kazano: istinska svrha svakog, pa i međureligijskog dijaloga, nije neka apstraktno-teorijska istina nego konkretan čovjek, stvarna osoba čije je slobode i dostojanstva jamac sam Bog!

II.

1. Novozavjetni izazovi

Danas međureligijski dijalog spada među temeljne programatske odrednice života i djelovanja Katoličke crkve. On ne predstavlja neku usputnu crkvenu djelatnost već bitnu sastavnicu cjelokupnog poslanja ove Crkve: navještaj i dijalog strukturalno su komplementarne sastavnice globalnog poslanja Crkve koje se međusobno ne dokidaju, pri čemu dijalog posjeduje zasebnu vrijednost.

Pozitivan pogled na međureligijski dijalog u Crkvi začeo se istom tokom II vatikanskog koncila. Stoljećima unatrag u Crkvi je vladao polemički odnos prema nekršćanskim religijama, skopčan s osjećajem samodostatnosti i superiornosti. Identificirajući sebe s Božijim kraljevstvom, Crkva se smatrala jedinim i pravim putem spasenja. No, već se u novozavjetnim spisima nalaze mjesta koja se daju tumačiti ne samo kao kritika religijske oholosti nego i kao poticaj na pozitivno vrednovanje pripadnika drugih religija.

Redovito se previđa da se u evanđeljima pripadnici drugih religija uvijek iznova pojavljuju kao primjeri autentične vjere, čemu je opreka nevjera Isusovih sunarodnjaka, pripadnika izabranog Božijeg naroda, a nerijetko čak i samih apostola: poklon mudraca s Istoka novorođenom Isusu (Mt 2, 1–12); bijeg Marije i Josipa s novorođenim Isusom u Egipat (Mt 2, 13–14); prispodoba o milosrdnom Samarijancu (Lk 10, 29–37); Isusov razgovor sa Samarijankom (Iv 4, 1–41); Isus ozdravlja kćer Grkinje, rodom Sirofeničanke (Mk 7, 24–29).

Štaviše, za rimskog satnika iz Kafarnauma, čijeg je slugu ozdravio, Isus će, osuđujući religijsku oholost, reći: “Zaista, kažem vam, tolike vjere ne našoh ni u koga u Izraelu. Zato vam velim da će mnogi doći s istoka i zapada te sjesti za sto s Abrahamom, Izakom i Jakovom u kraljevstvu nebeskom, dok će sinovi kraljevstva biti bačeni u krajnju tamu...” (Mt 8, 11–12). Uostalom, upravo će rimski stotnik ispod križa u času Isusove smrti prvi ispovijediti: “Uistinu, ovaj bijaše Sin Božji” (Mt 27, 54).

Iskusivši da se i na pogane izlio Duh sveti kao i na krštene, apostol Petar proniknuo je: “Uistinu, sada istom shvaćam: Bog nije pristran. Naprotiv, njemu je mio u svakom narodu onaj koji ga priznaje i čini što je pravedno.” (Dj, 34–36). Na drugom će mjestu pozvati kršćane da budu uvijek spremni na odgovor svakome ko im zatraži razlog nade koja je u njima, i to blago i s poštovanjem (1 Pt 3, 15–16).

Apostol Pavao, pak, u propovijedi na atenskom Aeropagu slobodno će se poslužiti mudroču grčkih pjesnika, govoreći o jedinstvu ljudskog roda i blizini Božijoj svima: “U njemu doista živimo, mičemo se i jesmo, kao što i neki od vaših pjesnika rekoše: ‘Njegov smo čak i rod!’” (Dj, 17, 28)

2. Teologija božanskog Logosa

Vodeću riječ u prvim stoljećima Crkve imala je teološka struja koja nije zabacivala i demonizirala istine i vrijednosti drugih kulturnih, religijskih i filozofskih tradicija. Naprotiv, sve dobro i istinito u njima smatrala je plodom djelovanja božanskog Logosa / Riječi koje se proteže kroza sva vremenska razdoblja od stvaranja svijeta. Za nju nije bilo mjesta sumnji da božanski Logos djeluje i izvan židovsko-kršćanske tradicije, sijući sjemenke istine u ljudski duh i objavljujući svim ljudima nebeskog Oca.

Dakle, s božanskim Logosom kao središtem kosmosa i povijesti svi ljudi imaju odnos: “On je svjetlo dano svim ljudima. Nije skriven nikome. On je svjetlo za sve, prosvjetljuje sve ljude.” No, taj je odnos izvan prostora židovsko-kršćanske objave fragmentaran i ima ulogu priprave za evanđelje.

Zastupnici ove teološke struje, otvorene duhovnim vrijednostima izvan Crkve, bili su Justin, Irenej i Klement Aleksandrijski.

Tako za Klementa autentična filozofija dolazi od Boga. On je filozofiju, misleći prvenstveno na grčku, nazivao čak savezom s Bogom koji je imao istu vrijednost i ulogu priprave za evanđelje kao Zakon za Židove. No, kao autentične učitelje čovječanstva, vođene božanskim Logosom, spominjat će i hinduističke i budističke učitelje.

No, u času kad se mučenička Crkva manjine bez političke moći preobrazila u raskošnu Crkvu većine s političkom moći 313, u njoj je gotovo posve zamrla sposobnost za priznanje tuđih duhovnih vrijednosti i dijalog. U Crkvi je prevladala rigidna teološka struja koja će na koncu poricati mogućnost spasenja nekršćana, ali i heretika i shizmatika koji život okončaju izvan Katoličke crkve: *Extra Ecclesiam nulla salus!* – Izvan Crkve nema spasenja!

Dijaloška promišljanja sačuvat će se tek na marginama srednjovjekovne Crkve u teološkim spisima Petra Abelarda, Rajmonda Llulla i Nikole Kuzanskog ili u spisima humanista poput Pica della Mirandole.

U predvečerje križarskih ratova jedan od rijetkih pomirljivih izričaja o nekršćanima u Crkvi ostat će iza pape Grgura VII, koji se

Anaziru, vladaru muslimanske Mauritanije, obratio ovako: “Mi (kršćani i muslimani) priznajemo i vjerujemo u jednoga Boga, iako na različite načine, svakodnevno hvalimo i slavimo Stvoritelja vremena i Upravitelja ovog svijeta. Jer, kao što Apostol kaže: ‘On je naš mir, on koji je iz dvojice saznao jednog’ (Ef 2)”.

3. Epohalni obrat

Novo samorazumijevanje Crkve začeto tokom II vatikanskog sabora nije za posljedicu imalo samo dijaloški odnos prema modernom svijetu – Crkva više ne želi vladati svijetom nego mu služiti i od njega učiti u duhu prijateljske i kritičke otvorenosti – već i pozitivan stav prema nekršćanskim religijama.

Zapravo, još za vrijeme II vatikanskog sabora, Pavao VI u enciklici *Ecclesiam suam* (1964.), prvi na razini crkvenog učiteljstva, progovorio je o nužnosti uvođenja sveobuhvatnog dijaloga u teoriju i praksu Crkve sučelice pluralizmu modernog svijeta. Nužnost dijaloga obrazlagao je antropološki i teološki. Korijeni dijaloga položeni su u strukturi same ljudske osobe. Duhovni rast osobe moguć je samo na temelju dijaloške odnosno nenasilno-uzajamne komunikacije. Dijaloška praksa Crkve trebala bi biti nastavak i odraz trajnog spasenjskog dijaloga između Boga i čovječanstva. Dijalogičnost je kvaliteta objave, ali i samoga Boga.

Na pozadini takvih promišljanja, II vatikanski sabor bio je prvi sabor uopće u povijesti Crkve koji je o nekršćanskim religijama progovorio pozitivno, nadasve u Deklaraciji o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama “Nostra aetate”: “Katolička crkva ne zabacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude.” (NA 2).

Za pozitivno vrednovanje nekršćanskih religija i međureligijski dijalog od odsudne važnosti bilo je priznanje vjerske slobode od strane Sabora, i to u Deklaraciji o vjerskoj slobodi “Dignitatis humanae”: “Jedno je od osobitih poglavlja katoličke nauke, a koje je sadržano u Božijoj riječi i koje Oci stalno propovijedaju: da čovjek mora Bogu dragovoljno odgovoriti vjerom; stoga se niko ne smije siliti da prihvati vjeru protiv volje. Jer, čin je vjere po samoj svojoj naravi dragovoljan... Potpuno je, dakle, u skladu s prirodom vjere da se u vjerskoj stvari isključi svaka vrsta pritiska od strane ljudi...” (DH 10). U skladu s tim, Sabor je osudio

i sve oblike diskriminacije: “Crkva, dakle, osuđuje svaku diskriminaciju ljudi koja se provodi zbog rase ili boje, društvenog položaja ili religije kao stranu Kristovu duhu. Zato Sveti Sabor, idući tragovima svetih apostola Petra i Pavla, žarko zaklinje kršćane-vjernike da ‘vladajući se lijepo među poganima’ (1 Pt 2,12), ako je moguće, koliko je do njih, žive u miru sa svim ljudima, tako da budu doista sinovi Oca koji je na nebesima.” (NA 5).

Saborski tekstovi svjedoče uvjerenje da su u svim religijskim tradicijama, više ili manje, prisutne značajne duhovne vrijednosti i bogatstva koje nisu plod samo ljudskih napora već i božanske milosti odnosno djelovanja Božije Riječi i Duha.

Pozitivne vrijednosti u nekršćanskim religijama, uvijek povezane s milosnim djelovanjem Krista, opisuju se različito: “dobre i istinite stvari” (OT 10), “dragocjene religiozne i humane elemente” (GS 92), “klice istine i milosti” (AG 4), “klice Riječi” (AG 11), “zrake istine koja prosvjetljuje svakog čovjeka” (NA 2)...

Iako ne izriče sud o tome jesu li nekršćanske religije objektivne institucije spasenja odnosno sredstva i put spasenja za njihove pristaše, za Sabor je spasenje nekršćana stvarna i neupitna mogućnost jer “Duh Sveti svima daje mogućnost da dođu u kontakt s pashalnim misterijem, i to na način koji Bog poznaje.” (GS 22). Štaviše, mogućnost spasenja Sabor ne uskraćuje niti ateistima i agnosticima: “Bog nije daleko ni od onih koji traže nepoznatoga Boga u utvarama i likovima, jer on svima daje život i dah i sve stvari (up. Dj 17, 25–28), i kao Spasitelj hoće da se svi ljudi spase (up. 1 Tim 2, 4). Oni koji bez krivice ne poznaju Kristovo evanđelje i Njegovu Crkvu, a ipak iskreno traže Boga i pod utjecajem milosti nastoje djelom izvršiti Njegovu volju koju su spoznali po glasu savjesti, mogu postići vječno spasenje. Božanska Providnost ne uskraćuje pomoć potrebnu za spasenje onima koji bez svoje krivice nisu došli još do jasne spoznaje Boga i nastoje, ne bez božanske milosti, postići pravi život.” (GS 16).

Uz Židove, Sabor je značajno poštovanje iskazao muslimanima, i to posebno u Deklaraciji o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama “Nostra aetate”: “Crkva gleda s poštovanjem i muslimane, koji se klanjaju jedinomu Bogu, živome i supsistentnome, milosrdnom i svemogućem Stvoritelju neba i zemlje, koji je govorio ljudima. Oni se svom dušom nastoje podvrgnuti njegovim skrovitim odlukama, kao što se Abraham, na koga se islamska vjera rado poziva, podvrgao Bogu. Oni Isusa, istina,

ne priznaju Bogom, ali ga ipak časte kao proroka, a također i njegovu djevičansku majku Mariju. Nju ponekad i pobožno zazivaju. Osim toga, iščekuju Dan suda, kad će Bog naplatiti svim uskrslim ljudima. Zato cijene moralni život, a Boga štiju napose molitvom, milostinjom i postom.

Budući da je tokom stoljeća između kršćana i muslimana dolazilo do čestih sukoba i neprijateljstava, Sveti Sabor poziva sve da se, zaboravivši što je bilo, iskreno trude oko međusobnog razumijevanja i da zajednički štite i promoviraju socijalnu pravdu, ćudoredna dobra, mir i slobodu za sve ljude.” (NA 3).

Muslimani se nalaze odmah iza Židova i u Konstituciji o Crkvi “Lumen gentium”: “Ali odluka o spasenju obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja, među kojima su u prvom redu muslimani, koji se, ispovijedajući da drže vjeru Abrahamovu, klanjaju s nama jedinom, milosrdnom Bogu, koji će suditi ljude na Sudnji dan.” (LG 16).

Dakle, iako je svjestan nedorečenosti, dvoznačnosti i zabluda u svim religijama (LG 17), nekršćanske religije za Sabor nisu tek nakupine zabluda, zala i lutanja, nego u njima prebivaju duhovno-spasenjske vrijednosti koje mogu obogatiti i same kršćane. Sabor zato kršćane poziva na “iskren i strpljiv dijalog” s nekršćanima da bi upoznali bogatstva koja je Bog podijelio narodima “u svojoj velikodušnosti” (AG 6), jer je “njihova duhovna baština djelotvoran poziv na dijalog” (NA 2–3), i to ne samo u onome podudarnom nego i u onome različitom (DM 26).

Za Sabor se kroz međureligijski dijalog odvija saradnja s Božijim spasenjskim djelovanjem u svijetu. Crkva bi se trebala brinuti da sve dobro posijano u srcima i umovima ljudi, “u njihovim religijama i kulturama”, ne bude izgubljeno već “pročišćeno, uzdignuto i usavršeno na slavu Božiju, na pometnju sotone i sreću ljudi” (LG 17).

4. Postkonzilski razvoj

Novi evolutivni skok u crkvenom naučavanju o religijama, u kojem se pokušava spojiti spasenjska jedincatost Isusa Krista i univerzalna spasenjska volja Božija, predstavlja dokument “Dijalog i navještaj”, koji su 1991. zajedno izradili Papinsko vijeće za međureligijski dijalog i Kongregacija za evangelizaciju naroda.

U tom dokumentu po prvi put od strane mjerodavnog crkvenog učiteljstva, u smjeru zacrtanom od Sabora, izriče se tvrdnja da su nekršćanske religije doista putovi spasenja za njihove pristaše, iako uvijek i samo zahvaljujući anonimnoj ovisnosti o jedinstvenom Božijem

spasenjskom planu čiji je vrhunac ozbiljen definitivno u Isusu Kristu: "...baš prakticiranjem onoga što je dobro u njihovim vlastitim religijskim tradicijama te slijedeći zahtjeve njihove vlastite savjesti pripadnici drugih religija pozitivno odgovaraju pozivu Božijem te primaju spasenje u Isusu Kristu, premda ga ne priznaju kao svog Spasitelja. (DA 29).

Dakle, pripadnici nekršćanskih religija sa spašavajućom milošću Božijom u Isusu Kristu ne dolaze u dodir mimo ili protiv svoje religijske pripadnosti nego upravo sudjelovanjem u religijskoj praksi vlastite religijske tradicije.

Pored toga, u istom se Dokumentu na nekoliko mjesta ističe da međureligijski dijalog predstavlja oblik međusobnog "duhovnog obogaćivanja" koji doprinosi "da kršćanska vjera bude pročišćena" (DA 37, 39). To podrazumijeva da je Bog po Riječi i Duhu nastanjen, više ili manje, u životima, etičkoj praksi, mistici, stvaralaštvu pripadnika drugih religija, pa je moguće da kršćani kod njih susretnu neke vrijednosti i iskustva koja spadaju u puninu događaja Isusa Krista, ali koje kršćani tokom dosadašnje povijesti nisu usvojili niti na razini spoznaje niti na razini prakse. Npr. susret sa Židovima i muslimanima kršćane trajno podsjeća na Božiju transcendentnost i jedincatost odnosno uzvišenost i različitost koja uvijek nadmašuje svaku analogičnost govora o Bogu.

Značajno je da se u "Dijalogu i navještaju" konstatira da je Božije kraljevstvo početno prisutno i u religijama odnosno da se izgrađuje svugdje gdje se žive vrijednosti Kraljevstva (DA 35), a ne samo u okrilju Crkve, koja je i sama tek povijesna i fragmentarna anticipacija toga Kraljevstva kojem treba služiti. U tome smislu međureligijski dijalog iznova se pokazuje kao zajednički rad na izgradnji Božijega kraljevstva na zemlji.

Nema sumnje da su spomenuti i drugi pomaci u crkvenom naučavanju o religijama plod međureligijskog dijaloga koji je prakticiran u razdoblju od II vatikanskog sabora do danas, čemu je nemjerljiv doprinos dao Ivan Pavao II, koji se s pravom može smatrati "papom međureligijskog dijaloga" a u tome ga je na osobit način hrabrio pro-ročki primjer sv. Franje Asiškog. Za Franju će, kako to sjajno pokazuje G. Jeusset u knjizi *Sveti Franjo i sultan*, susret sa sultanom u Damietti 1219. predstavljati vrhunac obraćenja evanđelju jer će kroz taj susret u muslimanima prepoznati braću / sestre. Međureligijski dijalog, zapravo, i trebao bi voditi u konačnici obraćenju, ali ne u smislu prijelaza iz jedne u drugu religiju, već u smislu sve većeg iskustveno-teološkog otvaranja

Bogu i dubljeg poniranja u istinu o odnosu Boga i ljudi u religijama.

Ne začuđuje da je za veliki međureligijski susret 27. oktobra 1986. na kojem se okupilo 67 poglavara 12 različitih religijskih zajednica i crkava da poste i mole za mir u svijetu Ivan Pavao II izabrao upravo Asiz: "Otići ćemo u Asiz... u mjesto... koje je sveti Franjo pretvorio u središte općeg bratstva. Naše su razlike brojne i duboke. One su u prošlosti često bile motivom za bolna sukobljavanja. Zajednička vjera u Boga ima temeljnu vrijednost. Dajući nam da sve susretnemo kao Božija stvorenja, ona nam otvara oči za opće bratstvo. Stoga, ovaj novi put želimo započeti u Asizu..." Bio je to po mnogo čemu revolucionaran događaj pa i po tome što su udareni temelji projektu međureligijske molitve, a "duh Asiza" postao je pozvanje cijele Crkve.

Pod motom "Zajedno za mir" Ivan Pavao II iznova je 24. januara 2002. okupio oko 200 vjerskih poglavara na hodočašće u Asiz radi molitve za mir u svijetu, u čemu se ogledala Papina nepokolebljiva želja da pripadnici različitih religija zajedničkim angažmanom u pluralnom svijetu daju svoj nužni doprinos pomirenju i miru.

Takav autoritet Pape bio bi vjerovatno nezamisliv bez njegova govora o potrebi "čišćenja pamćenja", koje je sam započeo u Crkvi, javno moleći oprostjenje od svih onih kojima su tokom povijesti kršćani nanijeli zlo.

Jedan od središnjih teoloških doprinosa međureligijskom dijalogu Ivana Pavla II njegovo je ustrajno isticanje univerzalnog – vremenski i prostorno – djelovanja Duha Svetoga čiji se plodovi i danas mogu prepoznati izvan vidljivih granica Crkve odnosno u nekršćanskim religijama jer je "Duh posvuda i uvijek prisutan i djelotvoran": "Odnos Crkve s drugim religijama obilježen je dvostrukim poštovanjem: poštovanjem čovjeka u njegovu traženju odgovora na najdublja životna pitanja i poštovanjem djelovanja Duha u čovjeku. Međureligijski susret u Asizu, uz isključenje svakog dvoznačnog tumačenja, htio je potvrditi moje uvjerenje da je svaka prava molitva plod pobude Duha Svetoga, koji je tajanstveno prisutan u srcu svakog čovjeka." (RM 29). U konačnici, međureligijski dijalog jeste i autentičan izraz poštovanja spram Božije slobode.

III.

1. Projekt svjetskog etosa

Među različitim modelima međureligijskog i ujedno općedruštvenog dijaloga u katoličkom, ali i uopće u svijetu, izdvaja se projekt svjetskog etosa, čiji je idejni tvorac ugledni katolički teolog Hans Küng. Uvjeren da globalizacija svjetskih problema zahtijeva globalizaciju ljudskog etosa odnosno globalizaciju ljudske odgovornosti, Küng je izradio nacrt "Deklaracije za svjetski etos", koju je 1993. usvojio Parlament svjetskih religija u Chicagu.

U svijesti o neporecivim i dubokim razlikama između religija, naročito dogmatske prirode, projekt svjetskog etosa podsjeća na ono što je već sada zajedničko svim religijama. Riječ je o zajedničkom sistemu temeljnih etičkih vrijednosti na osnovu kojih se već sada može graditi svjetski etos, ali i osmišljavati zajednički angažman pripadnika različitih religija oko općeg dobra, uključujući i sve humanistički usmjerene ljude, jer i oni dijele te iste vrijednosti, makar drugačije utemeljene.

Dva nosiva stuba svjetskog etosa jesu načelo ljudskosti – sa svakim čovjekom, bilo muškarcem ili ženom, bijelim ili obojenim, bogatim ili siromašnim, mladim ili starim, treba postupati ljudski, a ne neljudski – i načelo uzajamnosti odnosno zlatno pravilo – što ti ne želiš da se tebi čini, to ti također ne čini drugima!

Potom se, na osnovi tih dvaju temeljnih načela humanosti u savremenom kontekstu pokušavaju kontekstualizirati četiri temeljne neopozive smjernice, oko kojih su usaglašene sve velike religijske i humanističke filozofsko-mudrosne tradicije:

- Poštuj život! Prastara smjernica "Ne smiješ ubijati!" u današnjem vremenu razumijeva se kao obaveza na kulturu nenasilja i strahopoštovanja živih bića (također životinja i biljaka).

- Djeluj pravedno i pošteno! Prastara smjernica "Ne smiješ krasti!" danas se razumijeva kao obaveza na kulturu solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka.

- Govori i djeluj istinito! Prastara smjernica "Ne smiješ lagati!" razumijeva se kao obaveza na kulturu tolerancije i života u istinitosti.

- Poštujte i ljubite jedni druge! Prastara smjernica "Ne smiješ zloupotrabljivati seksualnost!" uzima se kao obaveza na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene.

2. Konkretizacija svjetskog etosa u Bosni i Hercegovini iz katoličke perspektive

Projekt svjetskog etosa za katoličku tradiciju u Bosni i Hercegovini višestruki je izazov: kao poticaj i ispit koliko je vjerna zbiljskim katoličkim i evanđeoskim vrijednostima, ali i kao poticaj i ispit koliko je sposobna za međureligijski i općedruštveni dijalog, što ovisi o stepenu dijaloga u samoj katoličkoj zajednici.

Duh samokritičnosti

Poglavari svjetskih religija pri usvajanju “Deklaracije za svjetski etos” nisu izrazili uvjerenje da su vjernici bolji od drugih ljudi nego pokajničko priznanje da zlu u svijetu uvelike doprinose i vjernici. Za katoličku tradiciju kod nas odsudno je usvojiti taj duh samokritičnosti.

Bez samokritičnog promišljanja svoje prošlosti, prvenstveno u vezi s političko-nacionalističkim zloupotrebama, zanemarivanjem rada oko pomirenja, opraštanja i razgrađivanja stoljetnih mržnji, katolička tradicija ne može biti vjerodostojna. Umjesto njegovanja trijumfalističke slike o sebi koja počiva na mitološkom falsificiranju prošlosti, moramo se suočiti s istinom o sebi i iz tog ne uvijek lagodnog suočavanja izvući konkretne posljedice za sadašnju i buduću praksu, uvjereni u Isusovu tvrdnju da istina oslobađa.

Koalicija vjernika i nevjernika

“Deklaracija za svjetski etos” govori o nužnosti koalicije vjernika i nevjernika na osnovu zajedničkih etičkih vrijednosti. Protiv nihilizma, cinizma i socijalne nepravde zajedno se trebaju boriti vjernici i nevjernici. U svjetlu evanđelja, zajednički angažman vjernika i nevjernika usmjeren općem dobru predstavlja pripremanje puta i anticipaciju kraljevstva Božijeg. Božanski duh u svijetu djeluje i po dobrim djelima nevjernika.

Zarad saradnje vjernika i nevjernika odsudno je da naša lokalna crkva konačno usvoji duh II vatikanskog koncila. Umjesto crkve koja truhlim političkim savezima sa svjetovnim moćnicima pokušava postati svjetovna institucija političko-ekonomske moći par excellence, nama treba crkva dijaloga sa svijetom koja će svoje poslanje prepoznati u služenju, a ne vladanju svijetom. Svjetovna moć ubija dobrotu i služenje u Crkvi, a u savremenim civilnim društvima pozvanje Crkve jeste da

potiče besplatno oduševljenje za angažman oko općeg dobra i brigu za nevoljne.

Načelo ljudskosti

U Bosni i Hercegovini, gdje je “istočni grijeh” svih religija religijski nacionalizam, načelo ljudskosti i za katoličku tradiciju predstavlja poziv na obračun sa zlom religijskog nacionalizma: religijsko-nacionalnom ohološću i samodostatnošću.

Naša lokalna Crkva mora se oduprijeti nacionalno-crkvenom katolicizmu “bez kršćanstva” u kojem se niječe katolicitet u korist nacionalističko-stranačke uskoće. Od uloge čuvarice nacionalnog identiteta, Crkva se mora okrenuti ulozi krotiteljice identiteta, što je istovremeno zahtjev vremena i evanđelja. Proročki treba podsjećati da u spletu različitih pripadanja koja oblikuju čovjekov identitet neporeciv primat pripada ljudskosti koja označava da smo svi pripadnici jedne ljudske porodice i jednako ljubljena djeca jednog Boga.

Vjernike treba učiti da različite pripadnosti žive u duhu ljudskosti, tj. osobno i odgovorno, kako bi razvili višedimenzionalne i uključive identitete s propusnim granicama sposobnim za dijalog i saradnju. Opasnost predstavljaju ubilački i jednodimenzionalni identiteti svedeni samo na oboženu nacionalnu ili religijsku pripadnosti.

Prva zapovijed Dekaloga i jeste usmjerena protiv religijskog nacionalizma, pridavanja nekoj zemaljskoj stvarnosti vrhunske lojalnosti, pa bila to i lojalnost naciji ili religiji. Bez ljudskosti, nacionalna i religijska pripadnost izobličuju se u zlo i okreću protiv čovjeka.

Načelo uzajamnosti

U našem društvu “sporenja oko prava” načelo uzajamnosti sačuvano u zlatnom pravilu podsjeća da na cjelovito ljudsko dostojanstvo ne spadaju samo ljudska prava nego i ljudske odgovornosti.

Naša lokalna Crkva pozvana je u vjernicima buditi dobrovoljno prihvaćanje odgovornosti na osobnoj i kolektivnoj razini zarad jačanja poštivanja i ozbiljenja ljudskih prava. No, da bi bila vjerodostojna u prevladavanju prevage prava nad odgovornostima, i sama Crkva mora se obračunati s institucionalističkim katolicizmom.

Crkvene strukture ne smiju postati svrha samima sebi, što se nerijetko događa, i isključivo se boriti za vlastita prava. Crkva je samo onda crkva kad postoji za druge: ekonomsko-politički slabe, marginalizirane i

progonjene. Crkvene strukture koje se bore isključivo za sebe idolizirane su: umjesto da upućuje na Sveto, nameću sebe kao samo Sveto. Zato i znaju samo za svoja prava, nipošto odgovornosti, prezirući osobnu slobodu i odgovornost, a preferirajući poslušničko-konformistički mentalitet.

Kultura nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom

“Humaniziranja i posvećivanja nasilja” u ime ideologije nacionalne sigurnosti nije nam strano. Kršćanske tradicije pozvane su na obračun s “mitom o otkupiteljskom nasilju”, jer se direktno pozivaju na Isusa, nenasilnog rušitelja zidova između ljudi i Boga, ali i među ljudima, pošto se otkupljenje postiže isključivo nenasiljem, a ne nasiljem; mirotvorstvo i nenasilje najviše su od svih djela Božijih, dok se iza nasilja uvijek krije idol politike i izgovor ideologije.

S propovjedaonica naše lokalne Crkve morao bi se čuti jasan govor o radikalnoj nespojivosti vjere i nasilja. Ne smije se ostavljati prostora uvjerenju da je za budućnost vjere ili naroda prikladnija nasilna metoda Barabe od nenasilne metode Isusa. Jer, kraljevstvo Božije prostor je oslobođen sila dominacije i moći; mirotvorstvo i nenasilje predstavljaju anticipaciju kraljevstva Božijeg.

Umjesto jadanja nad relativizmom postmodernog društva, naša lokalna Crkva mora stati ukraj relativističkom življenju kršćanstva, lišenog radikalnog zahtjeva za nenasiljem i mirotvorstvom kao uvjeta da se bude dijete Božije. Samo će Crkva mirotvorstva, pomirenja i praštanja pomoći preobrazbi politike kod nas: od novovjekovne nacionalne politike interesa, moći i prestiža ka politici regionalnog pomirenja, razumijevanja i približavanja, od nasilne ka mirovnoj politici.

Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka

Nijemost vjerskih zajednica pred socijalnom nepravdom u Bosni i Hercegovini postala je nesnosna: niti jednog vjerskog službenika među radnicima koji štrajkuju glađu ili u rudarskoj jami s rudarima bez plaće. Niti jedne, makar verbalne geste vjerskih poglavara, u korist socijalno slabih. Što je činiti našoj lokalnoj Crkvi izriču riječi biskupa Romera: ”Čuvaj se Crkve koja ne trpi zbog progona i uživa u povlasticama i potpori zemaljskih vlastodržaca! Crkva mora trpjeti zbog govorenja istine, zbog ukazivanja na grijeh, zbog njihova iskorjenjivanja. Društvo,

svećenici, biskupi i svi kršćani moraju se obratiti i izabrati solidarnost sa siromašnima. Moraju raskrinkati sve idole društva. Crkva mora biti na strani siromašnih, ali mora na obraćenje neposredno pozivati i bogate i siromašne.”

Kultura tolerancije i življenja u istini

Posezanja za laži kod nas je naročito zlokobno u pitanju prošlosti koju su naši narodi doživjeli i upamtili drugačije. Na sve strane poseže se za laži kako bi se vlastita prošlost pokazala boljom nego što ona jeste, a tuđa gorom nego što jeste. Prošlošću uljepšanom lažju koristi se politika da obezvrijedi i zaniječe druge.

Naša lokalna Crkva pozvana je započeti proces ozdravljenja i čišćenja sjećanja, priznajući krivice za zlo naneseo drugima kao i traženjem oprosta za zlo počinjeno drugima. Kao rezervoar narodnog sjećanja morala bi stati ukraj zlopamćenju koje predstavlja nepresušni izvor za političku instrumentalizaciju. Jer, zlopamćenje je biološko-selektivno pamćenje isključivo tuđeg zla nanesenog mome kolektivitetu uz negiranje ili omalovažavanje krivnje moga kolektiviteta za zlo učinjeno drugima, pogodno za pozivanje na osvetu i buđenje starih mržnji. Dok je “nepomirene prošlosti”, neće biti pomirenja u sadašnjosti i mira u budućnosti. Raspeti nas oslobađa fiksiranosti uz vlastitu patnju i oslobađa za djelatno saosjećanje u vezi s tuđim patnjama.

Kultura ravnopravnosti i partnerstva između muškaraca i žena

Spolnog iskorištavanja i diskriminacije sve je više kod nas čemu, pored socijalne bijede, pomaže patrijarhalno naslijeđe koje podupire nakaradno izlaganje vjere, ali i iskustvo posljednjeg rata: i ljudska tijela bila su ratište, poligoni za seksualnu manifestaciju agresije.

Uz nužno oblikovanje projekata za pomoć žrtvama seksualnog zlostavljanja, važno je da naša lokalna Crkva u raspravama o seksualnoj orijentaciji ne postane žrtva vojničko-ideološkoga govora. Seksualna orijentacija ne umanjuje ljudsko dostojanstvo pojedinca, dok vojničko-ideološki govor to poriče, opravdavajući nasilje protiv pojedinaca “sumnjive seksualne orijentacije”. Pozvana je bez ideološkog naboja upozoravati na opasnosti povezane sa zloupotrebom seksualnosti i sama prakticirati ravnopravnost i partnerstvo muškaraca i žena.

Posebno je važno da se s obzirom na seksualne zloupotrebe od strane vjerskih službenika ne utekne poricanju i prikriivanju nego

istinoljubivosti, što će joj garantirati vjernost evanđelju i vjerodostojnost na duže staze.

Umjesto zaključka

Dakle, projekt svjetskog etosa programatski je izazov katolicitetu i kršćanstvenosti pripadnika katoličke tradicije u našoj zemlji, i to kako u području njihovih nutarnjih, tako i području njihovih vanjskih odnosa, što je i vrlo koristan metodološko-sadržajni smjerokaz za njihov međureligijski i općedruštveni angažman. Štaviše, projekt svjetskog etosa na sličan način to isto znači i za pripadnike svih drugih religijskih tradicija u bh. društvu i ništa manje za one građane koji nadahnuće za svoj moralno-ljudski način života pronalaze u religijskom ■

The Other – The Unexpected Announcement of the Divine

Interreligious dialogue from a Catholic perspective,
with a view to Bosnia and Herzegovina

Alen Kristić

Summary

Although it has existed in the past – as an exception rather than a rule, interreligious dialogue is a modern phenomenon. Following centuries of self-sufficiency, ignorance, debates and conflicts and based on them, a new type of relations among world religions starts slowly and painstakingly – new to such an extent that we can even speak about a true spiritual revolution. Although many believers still demonstrate mistrust and fear, even bitter opposition, there is no doubt that interreligious dialogue is a necessary element of responsible and mature faith.

And it is this understanding that prompts thinking and writing about interreligious dialogue from a Catholic perspective, not only for Catholics but also for members of all the religions that have been part of the religious wealth of our country for centuries.

The first part will speak about the necessity and the types of interreligious dialogue in general. We will then present the key outlines of history and reception of interreligious dialogue in the Catholic Church. The closing

considerations will try to contextualise the project of world ethos into the socio-political context of Bosnia and Herzegovina. Since it is a concept of interreligious (and thus general societal) dialogue initiated by Hans Küng, a great Catholic, but also generally Christian theologian of the 20th century, we believe that following theoretical considerations, we will thus understand more easily the real issues and the real challenges for interreligious dialogue in BiH society we live in and are responsible for – inextricably so, both as believers and as citizens.

Literatura

- 1. Alen Kristić: “Kreposti međureligijske duhovnosti – između povjerenja i opuštenosti”, u: *Kalendar sv. Ante*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2008, str. 100–105.
- 2. *Dijalogom do mira – Zbornik radova u čast Željka Mardešića*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2005.
- 3. *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.
- 4. Gwénéolé Jeusset: *Sveti Franjo i sultan*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2008.
- 5. Hans Küng: *Kršćanstvo i svjetske religije – Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb, 1994.
- 6. Hans Küng: *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb, 2007.
- 7. Hans Küng: *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb, 2007.
- 8. Ivan Šarčević: “Pluralizam i univerzalnost – pretpostavke međureligijskog dijaloga”, u: *Bogoslovska smotra*, 73(2002)2-3, str. 433–453.
- 9. Karl-Josef Kuschel: *Od sporenja k natjecanju religija – Lessing i izazov islama*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2003.
- 10. Karl-Josef Kuschel: *Spor oko Abrahama – Što židove, kršćane i muslimane dijeli, a što ih ujedinjuje*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2001.
- 11. Mato Zovkić: *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998.
- 12. Nikola Bižaca: *Ogledi iz teologije religija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
- 13. *Religijski dijalog – drama razumevanja / Zbornik radova*, Beogradska otvorena škola, Beograd, 2003.
- 14. Seyyed Hossein Nasr: *Živi sufizam – Ogledi o sufizmu*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2004.
- 15. Vjekoslav Bajsić: *Dijalog, reagiranja, polemike*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.
- 16. Željko Mardešić: *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.
- 17. Željko Mardešić: *Odgovornost kršćana za svijet*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2005.